

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-61>

УДК 330.1:303.722.4

Мазний Олександр Юрійович

аспірант,

Сумський національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3890-512X>**Oleksandr Maznyi**

Sumy National Agrarian University

**ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ
КЛАСТЕРІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ:
АНАЛІЗ ВПЛИВУ ТА ОЦІНКА РИЗИКІВ****FACTORS OF FORMATION OF REGIONAL
CLUSTERS IN AGRICULTURE OF UKRAINE:
IMPACT ANALYSIS AND RISK ASSESSMENT**

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти формування регіональних кластерів у сільському господарстві України. Проаналізовано комплекс факторів, що впливають на процес кластероутворення, включаючи виробничі, ресурсні, інфраструктурні, наукові, освітні та фінансові чинники. Систематизовано основні ризики, пов'язані з розвитком аграрних кластерів, та запропоновано підходи до їх мінімізації. Встановлено, що успішне формування кластерів залежить від збалансованого розвитку всіх складових, включаючи спеціалізацію виробництва, розвиток інфраструктури, впровадження інновацій та забезпечення фінансової підтримки. Основними результатами дослідження є розроблена система оцінки впливу різних факторів на кластероутворення, виявлення критичних ризиків для розвитку аграрних кластерів та обґрунтування необхідності комплексного підходу до управління кластерними ініціативами. Особлива увага приділена питанням взаємодії між різними учасниками кластера, включаючи виробників, переробників, науково-дослідні установи та освітні заклади. Визначено, що ключовими викликами для розвитку кластерів є забезпечення сталого використання природних ресурсів, адаптація до кліматичних змін, подолання інфраструктурних обмежень та посилення інноваційної складової.

Ключові слова: регіональні кластери, сільське господарство, агропромисловий комплекс, фактори кластероутворення, інновації, інфраструктура, ризики, сталий розвиток, конкурентоспроможність, міжгалузева співпраця.

Summary. This study analyzes the factors that influence the formation and development of regional clusters in Ukrainian agriculture, with a focus on assessing their synergistic effect and identifying potential risks. The relevance of the topic is driven by the need to increase the competitiveness of the agricultural sector through a cluster approach in the context of global challenges and transformational processes in agricultural production. The study is based on the systematization and categorization of cluster formation determinants with the allocation of production and resource, infrastructure and logistics, scientific and educational, financial and market components, which allows for a holistic approach to understanding the mechanisms of agricultural cluster formation. The methodological basis of the study is a systematic approach to the analysis of interrelated factors of cluster formation, which involves identifying the cause-and-effect relationships between them and assessing their combined impact on the functioning of cluster associations. The paper applies the methods of analysis and synthesis, scientific abstraction, comparison and generalization, which allowed structuring the factors and determining the specifics of their action in the context of the regional characteristics of the agricultural sector of Ukraine. The results of the study demonstrate the multicomponent nature of the cluster formation process, where the key determinants are: specialization of agricultural production and its scale; availability of developed transport, logistics and market infrastructure; potential of research institutions to ensure innovative development; availability of financial resources and effectiveness of state support policy. It is found that the success of cluster initiatives largely depends on the ability of market participants to form effective mechanisms for cooperation and coordination of efforts, despite possible differences in interests and visions of development strategies. Particular attention is paid to identifying potential risks associated with each factor. The practical value of the research lies in the formation of a conceptual framework for the development of effective strategies for the development of regional agricultural clusters, taking into account the complex impact of the factors under study and minimizing the associated risks. The presented results can be used in the formation of regional agricultural policy, the development of programs to stimulate cluster initiatives and the creation of tools to

support the innovative development of agricultural clusters in Ukraine. The identified patterns and trends open up prospects for further research in the field of improving the mechanisms of interaction between different participants of cluster associations, developing methodologies for assessing the efficiency of cluster functioning and analyzing their impact on the socio-economic development of regions.

Keywords: regional clusters, agriculture, agro-industrial complex, cluster formation factors, innovations, infrastructure, risks, sustainable development, competitiveness, inter-sectoral cooperation.

Постановка проблеми. В умовах сучасного розвитку агропромислового комплексу України особливої актуальності набуває питання ефективної організації сільськогосподарського виробництва на регіональному рівні. Кластерний підхід до розвитку сільського господарства демонструє значний потенціал для підвищення конкурентоспроможності галузі та забезпечення сталого розвитку регіонів. Однак процес формування та функціонування аграрних кластерів супроводжується низкою викликів, пов'язаних із складністю взаємодії різноманітних факторів та наявністю специфічних ризиків. Недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного впливу виробничих, інфраструктурних, наукових та фінансових чинників на успішність кластерних ініціатив у сільському господарстві України.

Особливої уваги потребує аналіз механізмів мінімізації ризиків та забезпечення ефективної співпраці між різними учасниками кластерних об'єднань. Актуальним є також питання створення сприятливих умов для інноваційного розвитку аграрних кластерів та посилення їх експортного потенціалу в умовах глобальної конкуренції. Вирішення цих проблем вимагає комплексного дослідження факторів кластероутворення та розробки науково обґрунтованих підходів до управління розвитком регіональних аграрних кластерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час наукового дослідження використані наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних дослідників кластерної проблематики, таких як: Derlukiewicz N., Mempel-Snieżyk A., Mankowska D., Dyjakon A., Minta S., Pilawka T., Frank E.V., Mashevskaya O.V., Ermolina L.V., Желуденко К., Задоя О.А., Карпенко А.В., Карпенко Н.М., Літвінов Д., Шалений В., Мельник М. та ін. Аналізуючи їхні дослідження, варто відзначити, що Derlukiewicz N. та співавтори досліджували вплив кластерів на сталий розвиток в контексті політики ЄС [1]. Frank E.V. зі співавторами зосередили увагу на інноваційних механізмах впровадження кластерних ініціатив у бізнесі [2]. Желуденко К. розглядає кластери як інноваційний інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору [3]. Задоя О.А. досліджує проблеми адаптації європейського досвіду кластеризації до українських реалій [4]. Карпенко А.В. та Карпенко Н.М. запропонували механізм управління розвитком кластерів в Україні [5]. Літвінов Д. та Шалений В. розробили теоретико-методичні засади формування

організаційно-економічних зв'язків в агрокластері [6]. Петрова Н.О. досліджувала функціонування кластерних об'єднань як засобу забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств [8]. Ужва А.М. розглядає кластеризацію як ефективний інструмент управління розвитком регіонального аграрного бізнесу [9]. Федорчук О.М. зі співавторами проаналізували проблеми, переваги та перспективи агропромислових кластерів [10]. Шалений В. та Бурцев О. досліджували потенціал розвитку агросектору України на засадах кластеризації [11]. Особливу увагу привертає дослідження Шейки М.О. та співавторів щодо стратегічних засад інтенсивного розвитку економічних кластерів в умовах війни [12].

Метою дослідження є визначення та комплексний аналіз ключових факторів, що впливають на формування регіональних кластерів у галузі сільського господарства України, а також ідентифікація пов'язаних з ними ризиків та можливостей для розвитку. Дослідження спрямоване на систематизацію виробничих, ресурсних, інфраструктурних, наукових, освітніх та фінансових чинників кластероутворення, що дозволяє оцінити їх синергетичний ефект та визначити основні виклики, які постають перед учасниками кластерних об'єднань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування регіональних кластерів у сільському господарстві є складним процесом, де взаємодія різних факторів створює синергетичний ефект для розвитку галузі. Виробництво та ресурси становлять фундаментальну основу, оскільки наявність якісних земельних угідь, сприятливих кліматичних умов та достатньої кількості природних ресурсів визначає базовий потенціал регіону для розвитку сільськогосподарської діяльності. При цьому, наявність переробки та додана вартість тісно пов'язані з можливістю трансформації первинної сільськогосподарської продукції у товари з вищою доданою вартістю, що суттєво підвищує економічну ефективність кластера та створює додаткові робочі місця в регіоні [3, с. 104; 11, с. 76] (табл. 1).

Аналіз представлених факторів та пов'язаних з ними ризиків демонструє складну взаємозалежність елементів, що впливають на успішність формування сільськогосподарських кластерів в Україні. Ключовою є необхідність збалансованого підходу до розвитку кластерних ініціатив, де спеціалізація виробництва має гармонійно поєднуватися з диверсифікацією ризиків.

Таблиця 1 – Виробничі та ресурсні фактори та їх вплив на кластероутворення у галузі сільського господарства України

Фактор	Вплив на створення кластера	Можливі ризики
Наявність спеціалізованих сільськогосподарських виробництв (галузей) у регіоні	Висока концентрація певних видів сільськогосподарської продукції створює основу для кластера, де спеціалізація дозволяє ефективніше використовувати ресурси	Надмірна спеціалізація може призвести до вразливості регіону при зміні ринкової кон'юнктури або при виникненні специфічних для галузі проблем (хвороби рослин тощо)
Обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції	Значні обсяги забезпечують базу для розвитку переробних підприємств та інших суміжних галузей	Перевиробництво може призвести до падіння цін; складнощі зі зберіганням та реалізацією великих обсягів продукції; залежність від сезонних коливань
Кількість і розмір сільськогосподарських підприємств (фермерських господарств, агрохолдингів тощо)	Велика кількість дрібних та середніх підприємств створює конкурентне середовище. Наявність великих може забезпечити ресурси	Можливі конфлікти інтересів між великими та малими підприємствами; ризик монополізації ринку великими агрохолдингами; складнощі у координації великої кількості учасників
Екологічні умови регіону (клімат, ґрунти, водні ресурси)	Сприятливі умови забезпечують стабільні врожаї та якісну продукцію, що є основою для кластера	Кліматичні зміни; деградація ґрунтів; виснаження водних ресурсів; природні катаклізми; забруднення навколишнього середовища
Рівень кваліфікації трудових ресурсів у галузі сільського господарства	Наявність кваліфікованих працівників забезпечує ефективне впровадження інновацій та підвищує продуктивність	Відтік кваліфікованих кадрів; старіння робочої сили; недостатня адаптація до нових технологій; складнощі з залученням молодих спеціалістів у сільську місцевість

Джерело: складено автором на основі [3; 11–12]

Як наголошують у своїх працях В. Шалений та О. Бурцев, особливу увагу варто приділити створенню механізмів співпраці між підприємствами різного масштабу, що дозволить використовувати переваги як великих агрохолдингів, так і малих фермерських господарств. Важливим аспектом є також розробка стратегій адаптації до кліматичних змін та забезпечення сталого використання природних ресурсів, що стає все більш актуальним у контексті глобальних екологічних викликів. Питання кадрового забезпечення вимагає комплексного вирішення через створення привабливих умов для молодих спеціалістів та впровадження програм підвищення кваліфікації [11, с. 77–78].

Як зазначає Н.О. Петрова, логістика та інфраструктура відіграють критичну роль у забезпеченні ефективного руху товарів від виробника

до споживача, включаючи наявність складських приміщень, холодильних установок, транспортних мереж та логістичних центрів, а їх наявність є визначальною при формуванні регіонального кластера [8, с. 337] (табл. 2).

В цілому, розвинена транспортна, логістична та складська інфраструктура, поряд із ефективною ринковою системою, створюють фундамент для успішної кластеризації, проте супроводжуються значними ризиками. Основними викликами залишаються висока вартість розбудови та утримання інфраструктурних об'єктів, їх зношеність, а також нерівномірний розвиток ринкової інфраструктури в різних регіонах. Для мінімізації цих ризиків необхідно впроваджувати комплексний підхід до розвитку інфраструктури, що включатиме модернізацію існуючих об'єктів, забезпечення рівного

Таблиця 2 – Вплив факторів логістики та інфраструктури на кластероутворення у галузі сільського господарства України

Фактор	Вплив на створення кластера	Можливі ризики
Інфраструктура (транспортна, логістична, складська)	Розвинена інфраструктура забезпечує швидкий та ефективний рух товарів, зменшує витрати та сприяє розвитку кластера.	Висока вартість розбудови та утримання інфраструктури; зношеність існуючих об'єктів; залежність від енергоресурсів; вразливість до природних катаклізмів та техногенних аварій; недостатнє фінансування для модернізації.
Рівень розвитку ринкової інфраструктури (агроринки, оптові бази, торгові майданчики)	Розвинена ринкова інфраструктура сприяє ефективному збуту продукції, зменшуючи витрати на маркетинг.	Нерівномірний розвиток ринкової інфраструктури в різних регіонах; монополізація торгових майданчиків; недостатня прозорість ціноутворення; складнощі з доступом дрібних виробників до великих торгових платформ.

Джерело: складено автором на основі [3; 8; 11–12]

доступу всіх учасників ринку до торгових майданчиків та створення прозорих механізмів ціноутворення [7].

К. Желуденко наголошує в своїх працях, що наука, освіта та інновації створюють підґрунтя для постійного вдосконалення виробничих процесів, впровадження нових технологій та підготовки кваліфікованих кадрів, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність кластера [3, с. 104] (табл. 3).

Наявність науково-дослідних установ та навчальних закладів, поряд з активним впровадженням інновацій, створюють потужну базу для технологічного розвитку та підвищення ефективності виробництва. Однак існують суттєві ризики, пов'язані з недостатнім фінансуванням досліджень, відтоком кваліфікованих кадрів та високою вартістю впровадження інновацій. Для успішного розвитку кластерів необхідно зосередити увагу на

посиленні зв'язків між наукою та виробництвом, забезпеченні належного фінансування досліджень та створенні сприятливих умов для впровадження інновацій.

М.О. Шейка і ін. наголошують на необхідності достатнього фінансування та підтримки інвестиційними ресурсами для розвитку кластера, включаючи як приватні інвестиції, так і державну підтримку у вигляді субсидій, грантів та пільгового кредитування. Також, розвиток співпраці, кооперування та ринкових взаємовідносин визначають можливості для взаємодії між учасниками кластера, включаючи виробників, переробників, постачальників, науково-дослідні установи та освітні заклади, а також доступ до локальних та міжнародних ринків збуту [12, с. 230] (табл. 4).

Так, доступність фінансування та регіональна політика підтримки відіграють важливу роль у формуванні кластерів, проте їхня ефективність

Таблиця 3 – Вплив науки, освіти та інновацій на кластероутворення у галузі сільського господарства України

Фактор	Вплив на створення кластера	Можливі ризики
Наявність науково-дослідних установ і навчальних закладів у галузі сільського господарства	Дослідження та кваліфіковані кадри необхідні для інновацій та технологічного розвитку, що є важливим для конкурентоспроможності кластера.	Недостатнє фінансування наукових досліджень; відтік наукових кадрів за кордон; розрив між теоретичними дослідженнями та практичними потребами галузі; застаріла матеріально-технічна база; складнощі з комерціалізацією наукових розробок.
Інноваційна активність у галузі (впровадження нових технологій, сортів, методів)	Активне впровадження інновацій сприяє підвищенню продуктивності, зменшенню собівартості та покращенню якості продукції, що забезпечує конкурентоспроможність кластера.	Висока вартість впровадження інновацій; ризики некупності інвестицій; опір змінам з боку працівників; складнощі адаптації нових технологій до місцевих умов; залежність від імпорتنих технологій; ризики кібербезпеки при впровадженні цифрових рішень.

Джерело: складено автором на основі [3; 11–12]

Таблиця 4 – Вплив фінансових та ринкових факторів на кластероутворення у галузі сільського господарства України

Фактор	Вплив на створення кластера	Можливі ризики
Доступність фінансування (кредити, інвестиції, гранти)	Достатнє фінансування дозволяє підприємствам модернізувати виробництво, впроваджувати нові технології та розширювати свою діяльність, що є важливим для розвитку кластера	Високі відсоткові ставки за кредитами; нестабільність валютного курсу; складність отримання довгострокового фінансування
Регіональна політика підтримки сільського господарства (субсидії, пільги, програми розвитку)	Державна підтримка, направлена на розвиток агропромислового комплексу, стимулює підприємців до співпраці та створення кластерів	Зміна політичних пріоритетів; скорочення бюджетного фінансування; нерівномірний розподіл підтримки між регіонами; затримки у виплаті субсидій
Наявність спільних інтересів та ініціатив серед учасників ринку	Готовність до співпраці, об'єднання зусиль та формування спільних цілей є необхідними умовами для створення успішного кластера	Конфлікт інтересів між учасниками; недостатня координація дій; різні бачення розвитку кластера; нерівномірний розподіл вигод між учасниками
Наявність міжнародних зв'язків та експортного потенціалу	Можливість експорту продукції розширює ринки збуту, збільшує прибуток та стимулює подальший розвиток кластера	Зміни міжнародних торговельних умов; посилення конкуренції на зовнішніх ринках; логістичні проблеми; складність відповідності міжнародним стандартам якості тощо

Джерело: складено автором на основі [7; 11–12]

може бути обмежена через нестабільність фінансового середовища та мінливість державної політики. Особливу увагу привертає той факт, що успішність кластерних об'єднань значною мірою залежить від здатності учасників ринку знаходити спільні інтереси та ефективно координувати свої дії, незважаючи на можливі розбіжності у баченні розвитку.

Міжнародна складова, представлена експортним потенціалом, відкриває широкі можливості для росту, але водночас створює додаткові виклики, пов'язані з необхідністю відповідати міжнародним стандартам та протистояти глобальній конкуренції [11, с. 80].

Загалом, успішне формування та розвиток аграрних кластерів в Україні потребує виваженого підходу до управління ризиками та розробки механізмів їх мінімізації, при одночасному використанні наявних можливостей для зростання та розвитку галузі.

Висновки. Дослідження демонструє, що успішне кластероутворення залежить від комплексної взаємодії виробничих, інфраструктурних, наукових та фінансових факторів. Ключову роль відіграє наявність спеціалізованих сільськогосподарських виробництв та достатніх обсягів виробництва, що створюють базис для розвитку переробних підприємств та суміжних галузей. При цьому важливим аспектом є забезпечення балансу

між спеціалізацією виробництва та диверсифікацією ризиків, що дозволяє підвищити стійкість кластерних утворень до ринкових коливань та природних викликів.

Дослідження також підкреслює критичну важливість розвинутої інфраструктури та логістики для ефективного функціонування кластерів. Особливу увагу слід приділити модернізації існуючих об'єктів та забезпеченню рівного доступу всіх учасників до ринкової інфраструктури. Наукова та освітня складова виступає каталізатором інноваційного розвитку кластерів, проте потребує посилення зв'язків між дослідницькими установами та виробництвом, а також належного фінансування для впровадження інновацій.

Щодо перспектив подальших наукових досліджень, важливим напрямком досліджень може стати аналіз ефективності різних моделей співпраці між великими агрохолдингами та малими фермерськими господарствами в межах кластерних об'єднань. Доцільно також зосередити увагу на дослідженні інноваційних фінансових інструментів та механізмів державної підтримки, які б стимулювали розвиток кластерних ініціатив у сільському господарстві. Окремого вивчення потребують питання розробки методологій оцінки ефективності функціонування кластерних утворень з урахуванням їх впливу на соціально-економічний розвиток регіонів.

Список використаних джерел:

1. Derlukiewicz N., Mempel-Snie'zyk A., Mankowska D., Dyjakon A., Minta S., Pilawka T. How do Clusters Foster Sustainable Development? An Analysis of EU Policies. *Sustainability*. 2020. № 12(7). P. 1–15.
2. Frank E.V., Mashevskaya O.V., Ermolina L.V. Innovational Mechanism of Implementation of Cluster Initiatives in Business. *European Research Studies*. 2016. Issue 1. Vol. 19. P. 179–188.
3. Желуденко К. Кластери як інноваційний інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка* 2024. № 20. С. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.11>
4. Задоя О.А. Кластеризація: проблеми поєднання європейського досвіду з українськими реаліями. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2020. № 1 (28). С. 59–67.
5. Карпенко А.В., Карпенко Н.М. Механізм управління розвитком кластерів в Україні як особливу формою бізнес-спільнот. *Економіка і організація управління*. 2023. № 2 (50). С. 61–75. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.2.6>
6. Літвінов Д., Шалений В. Теоретико-методичні засади формування організаційно-економічних зв'язків в агрокластері. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-29>
7. Мельник М., Лещух І., Чайковський В. Проблеми та інструменти формування інтегрованого економічного простору України в умовах війни та повоєнної відбудови. *Академічні візії*. 2024. № 30. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1033> (дата звернення: 10.02.2025).
8. Петрова Н.О. Функціонування кластерних об'єднань як засіб забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 334–340.
9. Ужва А.М. Кластеризація як ефективний інструмент управління розвитком регіонального аграрного бізнесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 19. Ч. 2. С. 110–113.
10. Федорчук О.М., Петренко В.С., Карнаушенко А.С. Агропромислові кластери: проблеми, переваги та перспективи. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. № 4(78). С. 63–69.
11. Шалений В., Бурцев О. Дослідження потенціалу розвитку агросектору України на засадах кластеризації. *Загальнодержавний науково-виробничий та інформаційний журнал «Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит»*. 2024. № 8 (198). С. 71–82.
12. Шейка М.О. і ін. Стратегічні засади інтенсивного розвитку економічних кластерів в умовах війни. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2024. № 41. С. 225–232. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13807608>

References:

1. Derlukiewicz N., Mempel-Snie'zyk A., Mankowska D., Dyjakon A., Minta S., Pilawka T. (2020) How do Clusters Foster Sustainable Development? An Analysis of EU Policies. *Sustainability*, vol. 12(7), pp. 1–15.
2. Frank E. V., Mashevskaya O. V., Ermolina L. V. (2016) Innovational Mechanism of Implementation of Cluster Initiatives in Business. *European Research Studies*, vol. 19(1), pp. 179–188.
3. Zheludenko K. (2024) Klasteri yak innovatsiyni instrument zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv ahrarynogo sektoru [Clusters as an innovative tool for ensuring the competitiveness of agricultural sector enterprises]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika – Taurian Scientific Bulletin. Series: Economics*, vol. 20, pp. 100–108. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.11> (in Ukrainian)
4. Zadoia O. A. (2020) Klasteryzatsiia: problemy poiednannia yevropeiskoho dosvidu z ukraïnskymy realiiamy [Clustering: problems of combining European experience with Ukrainian realities]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku – European Vector of Economic Development*, vol. 1(28), pp. 59–67. (in Ukrainian)
5. Karpenko A. V., Karpenko N. M. (2023) Mekhanizm upravlinnia rozvytkom klasteriv v Ukraini yak osoblyvoiu formoiu biznes-spilnot [Mechanism for managing cluster development in Ukraine as a special form of business communities]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and Organization of Management*, vol. 2(50), pp. 61–75. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.2.6> (in Ukrainian)
6. Litvinov D., Shalenyi V. (2024) Teoretyko-metodychni zasady formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnykh zviazkiv v ahroklasteri [Theoretical and methodological foundations of forming organizational and economic relations in an agrocluster]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-29> (in Ukrainian)
7. Melnyk M., Leshchukh I., Chaikovskiy V. (2024) Problemy ta instrumenty formuvannia intehrovanoho ekonomichnoho prostoru Ukrainy v umovakh viiny ta povoienni vidbudovy [Problems and tools for forming an integrated economic space of Ukraine in conditions of war and post-war reconstruction]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, vol. 30. Available at: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1033> (in Ukrainian)
8. Petrova N. O. (2016) Funktsionuvannia klasternykh obiednan yak zasib zabezpechennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv [Functioning of cluster associations as a means of ensuring the competitiveness of agricultural enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, vol. 2, pp. 334–340. (in Ukrainian)
9. Uzhva A. M. (2016) Klasteryzatsiia yak efektyvnyi instrument upravlinnia rozvytkom rehionalnogo ahrarynogo biznesu [Clustering as an effective tool for managing the development of regional agricultural business]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 19(2), pp. 110–113. (in Ukrainian)
10. Fedorchuk O. M., Petrenko V. S., Karnausenko A. S. (2020) Ahropromyslovi klasteri: problemy, perevahy ta perspektyvy [Agro-industrial clusters: problems, advantages and prospects]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of Systemic Approach in Economics*, vol. 4(78), pp. 63–69. (in Ukrainian)
11. Shalenyi V., Burtsev O. (2024) Doslidzhennia potentsialu rozvytku ahrosektoru ukrainy na zasadakh klasteryzatsii [Research of development potential of Ukraine's agricultural sector based on clustering]. *Zahalnodержавnyi naukovovyrobnychiy ta informatsiyniy zhurnal “Enerhozberezhennia. Enerhetyka. Enerhoaudit” – National Scientific-Production and Information Journal “Energy Saving. Energy. Energy Audit”*, vol. 8(198), pp. 71–82. (in Ukrainian)
12. Sheika M. O. et al. (2024) Stratehichni zasady intensyvnogo rozvytku ekonomichnykh klasteriv v umovakh viiny [Strategic principles of intensive development of economic clusters in war conditions]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriya ekonomichna. Seriya yurydychna – Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. Economic Series. Legal Series*, vol. 41, pp. 225–232. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13807608> (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 14.02.2025